

Hála a létezésért

(Czigány György: Hála)

Hála a létezésért – ez lehetne Czigány György tematikus versválogatásának summája. A tavaly hetvenöt esztendő szerző verseiből összeállított gyűjtemény a teremtés és elmúlás, születés és halál közé zárt létezését nyitja meg a transzcendencia felé. Mind a százegy darabból az érzékileg megragadhatónak és az időn győzedelmeskedőnek feltételezett (mert hitt) egysége hallható ki.

Czigány György költészetében a létezés és az Istenség kölcsönös egymásra vonatkozása olyan expresszív tömörséggel történik, hogy maga a vonatkozás a szöveget belülről szervező erőként tűnik föl. A képekben tobzódás, a kifejezés gazdagsága metaforikus-metonimikus sűrűséget is teremt, s a lényegét, mint tiszta vonatkozást, a minden mindennel (és az egyvel) való összefüggés-rendszerét a zeneiség által az általánosság szintjére emeli. Az érzékileg megragadható lét így önmagára vonatkozásában is végtelenné válik, de mégsem egy pantheisztikus-immanens szemléletmódot képvisel, hiszen az örökkévalóság mégiscsak a világon kívül van.

Az időnek fontos szerepe van ebben a költészetben. A lineáris idő-felfogás és az eszkatologikus szemlélet, a végre, végtelenre, esetenként a nem-létre irányultság egyaránt megfigyelhető, olykor úgy, hogy a kettő teljesen egymásra vetül, s az egyenletesen haladó idő minden pillanata vég, de legalábbis határpont. A múltba enyészik minden, és a konkrétból, az elevenből a bizonytalanba történő átmenet a dolgoknak, emlékeknek, egzisztenciáknak már nem biztosít folytonos létezését.

Nem egyszerre halunk meg,
de szakadatlan: hiszen álomnál
bizonytalanabb a múlt, már csak
képzelet hiányos filmje.

(*Elalvás zsolttárai*)

A széttöredezettség, *fragmentálódás* ekképpen a hiányt növeli. Ez a hiány azonban mégsem a teljes megsemmisülés, a semmibe hullás, az elmúlás, hanem „lapuló öröklét”. A kezdődő öröklét fogalmilag ugyan ellentmondásosnak tűnik, ugyanakkor meglehet, hogy a testbe határolt véges létezés mint adott mentális struktúra számára az időhatárok mindenképpen szükségesek. Így az itteni létezés számára a megszűnés feltételezi a kezdetet az öröklétben, noha az kívül van időn. Ez mégis magyarázatot kínál arra, hogy miért egyre hiányosabb és szűnik meg végül az emlékezet.

Az egzisztencializmus hagyománya Czigány György lírájában meg-

határozó, verseinek alapproblémái: a létbe vetettség, a létezés tragikumuma, az időbeliség. Együttal a *rahneri* Igéhez, az értelemadó alaphoz való tartozás, kötődés-kötöttség felől is építkezik, a teljes ember(ség), a létezés teljessége felé törekszik. Ez a kettőség, kettős irányultság feszültséget teremt, s olyan indulatokat, amelyek a véges-ség tragikus szemléletétől való elszakadásra irányulnak, de az érzékileg megragadhatatlan keresése közben elbizonytalanító a szembesülés: „Hatalom mámora, / kés keres csecsemőt: / pokol és mennyország / osztozkodik rajtunk... mert színről színre csak égitestet látunk.” (*Zozsima gyertyái*)

Ez utat nyithatna egyfajta negatív teológiának, amelyben a metaforák, metonimiák érvényessége megkérdőjelezhető, és a jelentés inverzitása kapna abszolút érvényességet. Itt azonban másról van szó. Az elbizonytalanodás, a kifejezés fölöslegessége, lehetetlensége helyett a *mégis-*, illetve az *így-is-még-úgy-is-érvényességet*, egyfajta polarizált jelentésséget feltételez, amelyben a szavak önmagukra és önmagukon túla egyaránt utalnak, de a transzcendenciára, az örökkévalóra, a teljességre való vonatkozásban ez a dialektika végül is feloldódik; hiszen az érzéki világ sokszínűsége is megőrződik, tükröződik – mint *fények a vízen* („a világteremtés utáni / első perc és az időből / most letört darab / egyforma mélyen / együtt hever.”) –, és nem elmúlik benne.

„igaz és nem igaz
/ egymásra roskad,
közös egy virágot
hajt fuldokolva.”

(*Barokk töredék*)

A világ elevensége, a létezés szépsége ezért lehet mégis tárgya a verseknek. A létezőkben munkálkodó erő, energia mind az értelemadó alap felé törekszik, a művészet pedig már itt kiszakítja őket időbeliségükből. (*Festő-lány Rabacban*)

Az elevenség csodálata pedig már egy kiterjesztett, mégis intim erotikát visz a versekbe, a vonatkozások, alakulások, formák játéka mind teremtő aktusok. Az érzékiség, az érzékszervekkel megragadható valóság mozgásának megfigyelése az ösztönök helyett a szemlélet számára fedezi fel és tartja meg az erotikumot. A törekvés, a keresés városokat, tájakat, embereket, tárgyakat kapcsol össze, mint a *Győri Te Deum* című versben. A formák, színek, hangok, mennyiségek, minőségek a képzelet anyagául szolgálnak. Az asszociációs technika kitérít a befogadható, szemlélhető teret, és a létezés szépsége felett érzett hálát, revelációt, orgiasztikus élményt eredményez. Az emlékezés és képzelet alkotta kép átlényegülve, mitizálva őrződik meg, s e mitizálásból a létezés-

nek épül templom, amelynek harangja nevet, a hajók közt angyalszárnyak suhannak.

„Mert Győrött már mindég nyár van,
mint egykor az uszodában:
est-ruhátlan lány árnyékok
futnak csillám-falon még ott
déli meleg rózsaszínben –
harang nevet, vagy az Isten.

(...)

s folyók tükreibe tűnnek
dombok, báli csillár kerek
üvegál-formák, égiek
s elrejtett madárszárny féle
fölsütő lapockák éle,
gerinc ívű könnyű váza
képzeletem leigázva.”

Kérdés azonban, hogy ez a hála kinek szól? A létezésnek, de egyúttal Istennek, mint első teremtőnek is. Czigány György számára az elmúlás, a halál éppen azáltal válik problematikusává, hogy a létezését magát feltételezi. A *Zsuzsanna-ciklus Templom a test* című darabjaiban a megcsodált fiatal lány alakja, hozsannás szívverése, „a meghajló láb mozdulata”, az elképzelt szerelmeskedés szembesítve a véges-ség tudatával, a hála korlátozottságát, csak Istenre, illetve véges idő-beli érvényességét feltételeznél. „Velük marad-e hálánk tömjén illata, / ha nem leszek?”, „Magvak vagyunk-e, vagy hulladék?”

A semmi, a megsemmisülés gondolatával való küzdelem éppen az egzisztencializmus talaján állva, a bizonytalanra való rákérdésben válhat gyötrelmessé. A halált, a szétbomlást, az anyagtól való hátrálást a képzelet is csak részlegesen képes megállítani, s a kétely így nyerhet teret a hittel szemben. Az *Aggály* című vers vége ki is mondja: „megejtően nagy / bennem a bizonytalanság mindarról, / amit eltökélten hiszek.” A *Hány óra* címűben újra az idő múlása/fogyása a téma: „Megnézed, mennyi az idő. Mintha / egy perccel ezelőtt / többet mutatott volna. Irgalmatlan bizakodás részt venni / az idő múlásában.” És végül a *Ruhánk* zárása: „de ha mégis kibújunk belőle / és lerázzuk magunkról: Visszafogad ruhátlanságban / amit ott hagyunk: csupasz tenger – / valami örökkévalóság.”

Czigány György versei mintha egy nagy belső monológ töredékei lennének, amelyek a belső feszültséget az egymásra vonatkozásban igyekeznek kioltani, a bizonyosságban, a hitben, miközben a létezés tedeumát építik. Ez az építkezés azonban soha nem fejeződhet be, sem a szerző és a világ, a szerző és olvasó viszonylatában. A lét elevensége, változékonysága a hálaadás újabb és újabb formáit kínálja és igényli. Az olvasóktól monológokat, de legalább kérdéseket követel, amelyeket a szerzet illeszt ebbe az emberi s talán nem túlságosan embe-

ri építménybe, amelyet reménynek nevezünk.

Czigány György költészetének lényegét és emiatt mindent érint. A létezés, az időbeliség mint alapprobléma nem áll meg önmagában, mert önmagából nem magyarázható – vagy ha mégis, ebben a költészetben jóval több rejlik. A hitbizalom és a létélmény feszültsége, a rákérdezés, a miértek és hogyanok polémiája. A szemlélődés és kifejezés előbb széttartó gazdagsága, majd egy mégis-morálnak, az élet szeretetének, az alázatnak, hálának igenlése, egyetemességének etikai-esztétikai érvényre jut(tat)ása. A nem-létezésre, örökkévalóságra, időfelettségre való állandó vonatkozás, nyelvi-gondolati sűrűség teszi a verseket izgalmassá. Czigány György humánuma, a létkérdés hit és értelem oldaláról történő megközelítése e lírai teljesítményben is kínálja magát lényegünkől fakadó egzisztenciális irányultságunknak. Hála a létezés(é)ért.

(Szent István Társulat, 2006)
Szalai Zsolt

Ismert szomjúság

(Borbély János: Folytonos alkonyat)

Vajon milyen a hirtelen megállított, kimerevített pillanat fényképe, az előzménytől és a következménytől lecsupaszított idő állapotrajza, vajon mennyi megrázó felismerés és önmaga egész voltának kifejezésére áhítózó megfogalmazatlanság sűrűsödik össze az emberben akkor, amikor lírikusként ebben a helyzetben önmagára eszmél, s átfut rajta költő-élete sommázatának egy-egy darabja? Ebből a hirtelen megdermesztett benyomásból, ebből a tudaton átiramló gondolatfoszlányból is születhet meg a vers, épülhet ki egy-egy eredeti költői arcél? Lássuk be, a költészetnek, számtalan lehetősége között, afféle csodája is létezik, amelyik ezekből az áramütésszerű villanásokból is képes katedrális építeni.

„Látja Isten, hogy állok a napon” – jut eszembe hirtelen Pilinszky emlékeztető pillanata, a magyar költészet talán legszebb, legtöbbször mondó impresszionista képe, miközben a *Folytonos alkonyat* kötetet olvasom.

Itt állok a világban, egyedül, a konyhában, teáscsészével a kezemben, szobámban, billegő íróasztalomnál, tárgyaimmal körülvéve, valahol a városban stb., kiszakadva a folytonosan zakatoló időből, s éppen valami történik velem, valamire gondolok, amit feltétlenül rögzítenem kell, mielőtt végleg rákövesedik az idő – mondják Borbély János versei.

A vers tehát e költői szemlélet szerint is csak úgy írható le, ahogyan egy képzőművészeti alkotás: egyetlen hiteles pillanat minél hitelesebb rögzítésének céljából, miképpen azt hajdan az impresszionisták tették. Soha azelőtte, soha az utána való időbeli létezésében, mert ezekben az esetekben az egész történet nem lehet érvényes.

Látszólag hosszan vajúdott ez a könyv Borbély János műhelyében. Huszonhat évig. Egy emberöltőig. Úgy látszik, hogy költőjének nem volt vele hova sietnie. S ez az alkotói attitűd nem kárhoztatható, hiszen minden versnek, minden versben megszületésre váró világkép létrejöttének saját, előre meg nem határozható, értékbeli állapotokat egyáltalán ki nem jelölő, a köznapiként telő időn magát kívül helyezető kifutása van. Saját törvénye, amelyre az önmaguk kanonizálására váró önjelölt szabályok nem vonatkoznak.

A huszonhat év alatt Borbély szövegfelépítésének technikája alig változott. Sok más egyéb, a versszövegben visszatérően jelen lévő, más stílusajátosság mellett ezért is kelti egységes, egyetlen alkotói korszak alatt keletkezett kötet benyomását a könyv. A központozás nélküli, általában kéttételes – tézis-antitézis felépítésű – versszerkezet, a lecsupaszítottan szikár, ú.n. „költői képeket”, az ezek által közvetített emocionális töltést szándékosan kiiktató nyelvhasználat az első, az 1979-ben megjelent *Egyszerű ez kötet óta* kedvelt módszer Borbély költészetének.

A fent említett tulajdonságok miatt Borbély János verse a felületes olvasat számára visszafogottnak, kifejezetten fogalminak tűnik, pedig költője valójában nem tesz mást, csupán szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy semmi külső körülmény ne zavarja meg a rögzítendő pillanat objektív magánvaló helyzetét, azaz a lírai hős ragaszkodik a mindennek fölött való pontos léthelyzet-meghatározáshoz. Az sem tagadható azonban, hogy hagyományosabb, befogadhatóbb volna a verset értelmező situáció, ha a Borbély-költészetbe valamiképpen belehallható volna az „idő zúgása”. Legalább valami múltidejűség. Enélkül az elvártan egyetemesnek mondható összhangzat nélkül azonban autentikusabb, megrázóbb, sallangoktól mentesebb, letisztítottabb, s talán: könyörtelenebb, szándékában célra törőbb is a vers, hiszen semmi alól nem ad kibúvót, megfellebbezhetetlen igazságot rögzít. Nem kínál csak az élmény egyszeri leképését, a szoborszerűségében megragadható látványt: „*hetvenes évekből való / szarkofág / gyönyörű / akár antik elődje / ismeretlen betűk / a vörös vízbe bénult / samponos palackon / öröklét / terjengő zöldalma-szappan illat / embe-*

ri fej mered ki / a márvánnyá fagyott kád vízből / arcán hibernált nyugalom / porcelán peremen / csukló kézfej ápoltt ujjak”. Az idézett *Szarkofág* című darab a Borbély-vers majdnem minden jellegzetességét magán viseli: a kéttételes, tézisre és antitézisre tagolt versszerkezetet, az egyetlen, lényegi villanásra épített, kimerevített képi helyzetet, a szövegtestnek a kommersz időből kiszakított jelentéstartományára mögött ravaszul elrejtett mély líraiságot.

A Borbély-vers líraisága azonban nemcsak a szövegtest mögé elrejtett jelentésmezőben csillan fel csupán: ott van a külső környezet és a lélek újabb és újabb rezdülései által kiváltott állandóan változó látásmódban is. A kötet öt ciklusa ebből kifolyólag öt, egymástól jól elkülöníthető világsszemlélet terméke. Nagyon jellemző a tudatos kötetépítésre, hogy az *Egyszerű ez kötet* ötvenhat verséből mindössze tizennégy darabot tartott érdemesnek arra a költő, hogy az új könyvbe felvegye, olyanokat, amelyek a mára állandósult, a szokványostól és a ma divatostól igencsak eltérő, puritán versesmennyének maradéktalanul megfelelnek. Borbély kihagyott az első könyv alkotásai közül minden olyan verset, ami valamiképpen a hetvenes évek verstípus-hagyományát, mesterekhez való kötődését tükrözte, ami személyes, netán önéletrajzi élménykört tartalmazó volt. Tizenötödikként átírva közli az *Évgyűrűk, Cella táblák* című verset, beépítve a *Zanza a hetvenes évekből* című korszakot lezáró kisciklusba.

A gyakorlott versolvasónak biztossan feltűnik, hogy az egyes ciklusok szemléleti változásai nem lehetnek az alkotói szeszély véletlen következményei, sem pedig egyszerű tematikai váltások. Sokkal inkább egy költői pályafelépítés meghatározó vetületei. S valóban: ahogyan a *Részletek a városképből* versei jelzik egy költői pálya erőteljes újrakezdését, a ciklusról ciklusra tapasztalható stílus- és világlátásbeli elmozdulások ettől kezdve akár önkényesen is: kronológiai sorba lesznek építhetők.

A *Részletek a városképből* ciklus költeményei már az első kötet után kialakuló újabb versírási módszer jegyében születtek, s talán a legvégletesebben, legszikárabban képviselik ezt, az impresszionizmus pillanatrögzítő technikájával annyira rokonítható szemléletet. A *Győri lapok* negysorosai és a fentebb már idézett *Szarkofág* például szinte észrevehetetlenül rövid, villanásnyi időpillanatok szilárdítanak meg. A (*szemérmesen*) alcímét viselő vers csupán átsuhanó gondolatnyi, idő és tér nélküli sóhajtsányi: „*hányszor volt hogy felajánkoztam / mondogatva magamban szándékaimat / várva a választ a kezdeményező szót / és hallgattam szemérmesen*”.